

Özel Yetenekli ve Özel Yetenekli Olmayan Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa Yatkınlıklarının Karşılaştırılması

Comparison of Specially Talented and Non-Talented High School
Students in Cyber Bullying

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Onur AĞAOĞLU^{1*}

Ramazan Baran ÖNER¹

Eray KANIBİR¹

¹Mamak Bilim ve Sanat Merkezi, Ankara / Türkiye

¹Mamak Science and Art Center, Ankara / Turkey

*onuraga@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8718-3804

brn-onr06@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-7553-3464

kanibireray@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8892-2055

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

25.05.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted

17.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published

Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık - Haziran / December - June

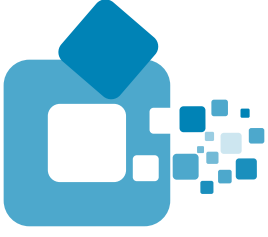
ATIF / CITE as

Ağaoğlu, O., Öner, R. B., Kanibir, E. (2020). "Özel Yetenekli ve Özel Yetenekli Olmayan Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa Yatkınlıklarının Karşılaştırılması" / "Comparison of Specially Talented and Non-Talented High School Students in Cyber Bullying". bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 3 (2): 17-32. doi: 10.37215/bilar.742518

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

Özel Yetenekli ve Özel Yetenekli Olmayan Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa Yatkınlıklarının Karşılaştırılması

Comparison of Specially Talented and Non-Talented High School
Students in Cyber Bullying

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; siber zorbalığa yatkınlık düzeyleri açısından özel yetenekli olarak belirlenmiş öğrenciler ile özel yetenekli olmayanların arasında herhangi bir bağlantının olup olmaması durumunu inceleyerek ulaşılan bulgular neticesinde siber mağduriyet yaşamakta olan ya da yaşama olasılığı bulunan çocuklara sahip ailelere yol göstermektir. Araştırmanın evrenini internet ve sosyal medyayı daha çok kullanan ortaöğretim öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Ankara ilinde öğrenim görmekte olan, 93'ü kız, 105'i erkek olmak üzere, 198 ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında "Siber Zorbalık Ölçeği" ile demografik bilgileri içeren "Kişisel Bilgi Formu"ndan yararlanılmıştır. Araştırmada betimsel istatistik ölçüler (frekans ve yüzdeleri) kullanılmış, normal dağılımın olmadığı yerlerde ise korelasyon testi yerine non parametric Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

Yapılan araştırmada; ortaöğretim öğrencilerinin gerek siber zorbalığa maruz kalma gerekse siber zorbalık yapma düzeylerinin yüksek olduğu, ancak siber zorbalık düzeyleri ile "velilerinin internet kullanım denetimi" ve "internetin en çok hangi amaç için kullanıldığı" kategorilerinde anlamlı bir ilişki olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, bu araştırmaya katılan ve siber zorbalık mağduru olduğunu ifade eden öğrencilerin herhangi bir yetişkinden destek alma noktasında okul türüne göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Özel yetenekli çocuk, Siber mağduriyet, Siber zorbalık.

ABSTRACT

The purpose of this research; To guide families with children who are or are likely to experience cyber victimization as a result of the findings by examining whether there is any connection between students who are determined to be specially gifted and those who are not gifted in terms of cyberbullying susceptibility. Secondary school students who use the internet and social media more have constituted the universe of the study. The sample of the study consists of 198 secondary school students, 93 of whom are girls and 105 of whom are boys, studying in Ankara in the 2019-2020 academic year.

The "Cyber Bullying Scale" and "Personal Information Form" containing demographic information were used to collect data. Descriptive statistical measures (frequency and percentages) were used in the study, and where there was no normal distribution, non-parametric Mann-Whitney U test was used instead of correlation test.

In the research conducted; It has been concluded that secondary school students have high levels of cyberbullying and cyberbullying, but there is no significant relationship between the levels of cyberbullying and the categories of "parents' internet use control" and "for what purpose the internet is used most". In addition, it was concluded that students who participated in this study and stated that they were victims of cyberbullying did not differ according to the type of school in terms of getting support from any adult.

Keywords: Child with special ability, Cyber victimization, Cyberbullying.

1. GİRİŞ

Siber zorbalık kavramına ilişkin yapılan literatür taramasında birçok değişik tanıma ulaşılmıştır. Çalışmasında bu ifadeye ilk kez yer veren Belsey (2008) siber zorbalık için; “bir ya da birden fazla kişinin diğer insanları rahatsız etmek, onları psikolojik, sosyolojik hatta ekonomik açıdan zarara uğratmak için elektronik posta, mobil, internet ve diğer iletişim teknolojilerini kullanması” tanımını yapmıştır. Yapılan bu tanımdan sonra benzer tanımlamalar çeşitli literatür çalışmalarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Juvonen ve Gross (2008)’un siber zorbalık tanımlaması; “iletişim teknolojileri aracılığıyla herhangi bir kişiye veya kişilere gözdağı verme, onları aşağılama hareketidir” şeklindedir. Bir diğer tanımlamayı yapan araştırmacılar ise Price ve Dalgleish (2010) tir. Bu araştırmacılar siber zorbalık için; “Bir kişinin başka bir kişiyi iletişim teknolojilerini kullanıp, agresif bir şekilde ve isteyerek zarara uğrattığı zorbalık çeşididir.” tanımlamasını yapmışlardır.

Araştırmacıların literatürde belirttiği bu tanımların içerisinde şu ifadeler de yer vermek yanlış olmayacaktır; karşısındaki kişiye olumsuz bir harekette bulunmak için bilinmeyen numaradan arama yapılması, kim tarafından hazırlanıp gönderildiği bilinmeyen virüslerin mail yoluyla kişiye gönderilmesi, kişiyi aşağılamak, gözdağı vermek için mesajlar veya mailler gönderilmesi, mobil telefonların kameraları ile kişilerin uygunsuz çekimlerinin yapılması ve kişinin talebi dışında internette paylaşılması, kişilere dair hakaret içeren, kötüleyen internet sayfaları hazırlamak (Arıcağ 2009; Baştürk, Sayımer, Salı ve Başak 2014). Siber zorbalığı iki kategoriye ayıran Arıcağ (2011) bunlardan ilkinin elektronik ortamda yapılan zorbalık olduğunu (electronic bullying) belirtmiştir. Elektronik zorbalık ifadesi ile Arıcağ (2011) hedeflenen kişilerin şifrelerini kırmak ve internet sitelerine el koymak (hacking) tarzı teknik zorbalıklardan bahsetmektedir. İkinci kategoride yer alan zorbalık ise bilgisayar, mobil ve internet gibi iletişim teknolojileri aracılığıyla hedeflenen kişileri daima tedirgin etme, aşağılama, hatta kişinin isteği dışında fotoğrafını paylaşma tarzı beşeri ilişkileri kapsayan zorbalıktır (e-communication bullying).

Siber zorbalar, ne tür bir saldırı türü yapacağını belirleyerek hedeflenen kişiyi aşağılamayı, ona gözdağı vermeyi, tedirgin edip korkutmayı hedeflemektedir. Bu saldırı türlerinin en sık kullanılanları şu şekildedir (Küçük 2016, 12):

1. Kızdırmak-Öfkelenlendirmek (Flaming): Yakıksız, çirkin, agresif içerikli mesajlar göndermek.
2. Bıktırmak-Aşağılamak (Harassment): Hedeflenen kişiyi daima tedirgin edici, onu

korkutucu, aşağılayıcı mesajlar göndermek.

3. Siber taciz (Cyberstalking): Hedeflenen kişiyi devamlı tehdit eden mesajlar yollamak.
4. Karalama (Denigration): Gerçeklikle ilişkisi olmayan çok kötü suçlamalar yapmak.
5. Taklit etme (Impersonation): Hedeflenen kişinin başkalarınca olumsuz, kötü, suçlu gözükmesini sağlamak ya da bunu gerçekleştirmek için sanal ortamda onun kimliğine bürünmek.
6. İfşa (Outing): Kişiyi özgü, saklı veya hassas durum ve bilgileri başka kişilere ulaştırmak.
7. Kandırmak (Trickery): Hedeflenen kişiye ait onu zorda bırakacak özel bilgilerini hileyle, yalanla ele geçirmek ve yaymak.
8. Dışlamak (Exclusion): hedeflenen kişiyi internetteki online bir platformdan isteyerek çıkarmak.
9. Cinsel içerikli mesajlaşmak (Sexting): Hedeflediği kişiyi zorda bırakacak cinsellik içeren resim, görüntü veya sesleri başkaları ile paylaşmak.
10. Utandırmak (Embarrass): Hedeflenen kişinin bir fotoğraf ya da görüntüsünü montaj yoluyla değiştirerek kişinin izni olmadan onu utandırmak amaçlı paylaşmak.

1.1. Aralarındaki Benzerlik ve Farklılıklar Açısından Geleneksel Zorbalık ve Siber Zorbalık

Her iki zorbalık çeşidi arasında bir bağlantı olduğunu savunan araştırmacılar yaptıkları araştırmalarda bu durumu doğrular sonuçlara ulaşımlardır (Stys 2004; Li 2007; Erdur-Baker ve Kavşut 2007; Erdur-Baker 2010). Ybarra ve Mitchell (2004) yaptıkları araştırmalarda geleneksel zorbalık yapan gençlerin çoğunluğunun online platformlarda da zorbalık yapmaya devam ettiğini, hatta okul ortamında zorbalık yapan, kaba kuvvet gösterenlerin %55’inin sanal ortamda siber mağdur olduğunu tespit etmiştir. Siber mağduriyet bu bağlamda tanımlanması zaruri bir terim olmaktadır. Buna göre siber mağduriyet; bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile bir bireyin ya da toplumun, kurumsal ya da bireysel fark etmeksizin, teknik yollarla sanal ortamda mağdur olabileceği davranışlarla karşı karşıya kalması ve bunun neticesinde ekonomik ve psikolojik açıdan ciddi sorunlar yaşaması durumudur (Arıcağ, Tanrıku ve Kınay 2012). Arıcağ (2011) siber zorbalık için; “akran zorbalığının sanal platformlarda gerçekleştirilme hali” ifadelerini kullanmaktadır.

Zorbalık ile siber zorbalığın arasında birbirini

destekleyen, besleyen durumları olmasına karşın, niteliksel açıdan bakıldığında aralarında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir (Jose ve Camarero 2011).

Bu bağlamda yapılan incelemelerde geleneksel zorbalık, hedeflenen kişiye karşı fiziki atak biçiminde (tekme atma, itekleme ya da vurma gibi) veya diğerlerinden dışlama, hakikat ile ilgisi olmayan rivayetler çıkararak başkalarına karşı kişiye kötü gösterme şeklindeki “sosyal saldırganlık” olarak anlaşılmaktadır. Aslında zorbalığın temelinde sosyal saldırganlığın olduğu söylenebilir. Siber zorbalığın temelinde de sosyal saldırganlık mevcut olmasına karşın bu tür zorbalıkta kullanılan yöntemler, araç ve gereçler değişmektedir. Geleneksel zorbalığa bakıldığında zorbalık yapan kişi mağdur olan kişiye göre görece daha güçlüdür. Siber zorbalıkta ise zorbanın ya da mağdurun fiziki durumlarının hiçbir önemi yoktur (Eroğlu ve Peker 2011). Günlük hayatta bazı bireylerin fiziki olarak zayıf, çelimsiz olduğu, bazılarının ise sosyal yönden zayıf ve arkadaşının neredeyse hiç olmadığı görülmektedir. Buna karşın, bu bireyler arasında siber zorbalıkların çıkması olasıdır. Çünkü bu bireyler teknolojiyi son derece başarılı ve amaca yönelik kullanabilme yetilerine sahiptirler (Hinduja ve Patchin 2006). Kısaca, siber zorbalık yapan bireylerin, teknolojiye yönelik ilgileri, becerileri diğer bireylere oranla daha fazladır. Fiziksel açıdan düşük bir bünyeye sahip olan bir siber zorba sanal ortamda kimliğini gizlemenin verdiği rahatlıkla, hedeflediği kişilere yönelik siber saldırılarını gerçekleştirmekten çekinmez, korkmaz. Siber zorba, toplumca belirlenen normları uymayarak bir bakıma kendini özgür hisseder. Bu durum da siber zorbanın istediği düzeyde saldırılar yapmasına olanak tanır (Hinduja ve Patchin 2006).

Siber zorbalık günün her saati gerçekleştirilebilirken geleneksel zorbalığın genellikle okul ortamında ya da gün içerisinde gerçekleştirildiği söylenebilir (Cunningham 2007; Olweus, 1999). Günün her saati siber zorba tarafından kendisine saldırılma durumu yaşayan mağdur için psikolojik açıdan yıpratıcı ve etkisinin geleneksel zorbalığa göre daha fazla olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bir diğer açıdan bakıldığında, geleneksel zorbalığın yapıldığı ortamdaki kişiler bu olaya şahitlik edebilirken, siber zorbalıkta istenirse dünyanın çok uzak köşesindeki bir kişiye bile ulaşmak ve duruma şahitlik etmesini sağlamak mümkün olacaktır (Shariff 2008). Siber zorbalık yapan kişi mağdurun tepkilerini sanal ortamda kısa süre içerisinde göremeyebilir. Bunun sonucunda mağdurdan herhangi bir tepki almayan zorbanın pişmanlık ya da empati gibi duyuşsal tepkiler vermesi de mümkün değildir. Tüm bunlar siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre yapılmasını kolaylaştıran

unsurlardır. Bu anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, siber zorbalığın geleneksel zorbalığa göre son derece tehlikeli olduğu söylenebilir (Li, Cross ve Smith 2012: akt. Serin 2012).

1.2. Özel Yetenekli Öğrenciler

Bilim ve Sanat Merkezi Yönergesinde (2015) özel yetenekli birey için şu tanımlama yapılmıştır: “Akranlarına oranla liderlik özellikleri, sanatsal beceriler, yaratıcı düşünme, zekâ kapasitesi ya da herhangi spesifik bir alanda üst performansı olan bireylerdir”.

Bu noktada, özel yetenekli bireylerin sahip oldukları yetenek ve kapasiteleri en üst düzeyde kullanmaları ve bu sayede yaşadıkları topluma en yüksek düzeyde fayda sağlayabilmeleri için gelişimsel özelliklerinin iyi bilinmesi ve buna göre geliştirilmesi son derece önemlidir.

İlgili alanda yapılan araştırma ve çalışmalar neticesinde özel yeteneklilerin gelişim özellikleri aşağıdaki alt başlıklarda incelenmektedir: zihinsel, bedensel, dilsel, sosyal ve kişisel özellikler. Aşağıda bu özellikler ayrı ayrı ele alınmıştır.

1.2.1. Zihinsel Gelişim Özellikleri

Zihinsel gelişim özellikleri incelendiğinde, özel yetenekli bireylerin bu gelişim özelliklerinin diğer alt özelliklere göre çok daha hızlı gerçekleştiği, buna göre özel yetenekli bireylerin aşağıda verilen şu özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir:

- Hızlı öğrenirler.
- Yaratıcıdır.
- Meraklıdır.
- Dikkatli ve uyanıktır.
- Sözel alan becerileri akranlarından ileridir.
- Özellikle ilgilendikleri alanlarda okuma merakları çok yüksektir, normalden çok daha erken okurlar.
- Akranlarıyla zaman geçirmektense daha büyük yaştakilerle zaman geçirmeyi tercih ederler.
- İlgi alanlarına yönelirler.
- Dikkat süreleri uzundur.
- Akranlarına göre mizahi yönleri daha çok gelişmiştir.
- Sıradan çalışmalar yerine kendilerini zorlayabilecek, yeni çalışmalara yönelirler.
- Bilgiyi uzun süre hafızalarında tutabilirler.
- Yaşıtları ile karşılaştırıldığında, karşılaştıkları problemlere yönelik problem

çözme kapasiteleri daha iyidir (Özbay 2013, 31).

1.2.2. Bedensel Gelişim Özellikleri

Bu gelişimsel özelliğe yönelik özel yetenekli bireylere özgü spesifik özellikler şu şekilde belirlenmiştir;

- İnce motor becerilerinin gelişimi yaşlılarından daha erken tamamlanır.
- Enerjik ve hareketlidirler.
- Duyu organlarının yaşlılarına göre daha hassas ve daha gelişmiş olduğu tespit edilmiştir.
- Özel yetenekli bireylerin anne ve babaları ilk dönemlerinde çok az ağladıklarını, beslenmelerinde hiçbir problem yaşanmadığını ve sağlıklı bir bebeklik dönemi geçirdiklerini belirtmişlerdir.
- Bedensel açıdan incelendiğinde, yaşlılarına göre ortalamanın üzerindedir (Ataman 2008).

1.2.3. Dil Gelişim Özellikleri

Özel yetenekli bireylerin dil gelişimi de diğer gelişim özellikleri gibi yaşlılarından daha hızlıdır. Bu başlık altındaki özellikler şunlardır:

- Okumaya olan ilgilerine paralel olarak kelime hazneleri akranlarına oranla çok daha fazladır.
- Akıcı konuşurlar.
- Soyut kavramları yaşlılarına oranla çok daha erken öğrenirler ve yerinde kullanabilirler.
- Entelektüel sohbetlere katılabilirler.
- Karşılaştıkları bir durumda problemlerini, ihtiyaçlarını açık ve anlaşılır bir biçimde anlatabilirler (Bildiren 2011, 71).

1.2.4. Sosyal Gelişim Özellikleri

Sosyal gelişim özellikleri açısından özel yetenekli bireyler akranlarından şu özelliklerle ayrılırlar:

- Kendilerinden emindirler, dostça davranırlar.
- Bir konuşma ortamında kendisine duygu, düşünce, istek ve arzularını anlatan kişilerin bu düşüncelerini önceden yorumlayabilme, empati kurabilme özellikleri vardır.
- Bir grup içerisindeki liderin sorumluluğunu, rolünü kolaylıkla kavrayabildikleri, bu sebeple de ihtiyaç sahiplerine karşı son derece hassas bir yapıda oldukları için genellikle buldukları ortamda liderlik yönleriyle ön plana çıkarlar.
- Başka bireyler ile kısa sürede içten dostluk ve

arkadaşlık ilişkileri kurabilir ve bu ilişkilerini geniş bir zaman dilimine yayabilirler.

- Karşılaşılan yeniliklere, sosyal ortamlara kısa zamanda adapte olabilirler.
- Çoğunlukla arkadaşlık ettikleri kişiler yaş olarak kendilerinden daha büyük kişilerdir. Çevrelerinde tanıdıkları birçok büyüklere ile rahatlıkla iletişim kurabilir, onlar tarafından ortama dâhil edilebilirler (Davaslıgil 1990; Özkan 2009).

1.2.5. Kişilik Gelişim Özellikleri

Yukarıda ele alınan tüm özel yeteneklilere ait gelişim özelliklerinde olduğu gibi, kişilik gelişim özellikleri için de “yaşlılarına kıyasla daha ilerdedir” denebilir. Özel yeteneklilere has kişisel gelişim özellikleri literatürde şu şekilde yer almaktadır:

- İlgilerinin olduğu alan ve konuya dair yoğunlaşma, motive olma ihtiyacı hissetmezler, azimli bir şekilde araştırmalar yapıp, çıkarsamalar elde ederek sonuca ulaşabilirler.
- Öz eleştiri yapabilme yetenekleri vardır. Bununla birlikte kapasitelerinin ve bireysel yeteneklerinin bilincindedirler. Fakat sahip oldukları bu yeteneklerini yaşadıkları toplum içerisinde farklılık, üstünlük işareti göstermeyecek derecede mütevazıdırlar.
- Ulaşmak istedikleri noktaları, hayalleri vardır. Yaşlılarına oranla çok daha duygusal bir yapıları vardır, küresel sorunlara karşı beklenenden çok daha yüksek duyarlılık gösterebilirler.
- Problem çözme becerileri son derece yüksektir. Kendilerine sorulan anlık sorulara karşı çok hızlı cevaplar bulabilir, yaşamında ortaya çıkan problemlere yönelik ise hızlı ve doğru çözüm yolları geliştirebilirler.
- Herhangi bir konuyla ilgili bir düşüncesi, fikri var ise bunu karşısındakiler ile paylaşma noktasında sorun yaşamazlar ve bu fikri benimsemişler ise sonuna kadar savunmaya devam ederler. Risk alabilme kapasiteleri çok gelişmiştir. Karşısında bulunan farklı görüşteki bireylere yönelik savlarını sonuna kadar savunurlar.
- Nüktedan bir yapıya sahiptirler. Mizah anlayışları ciddi manada gelişmiştir. Yapılan ince esprilere içinde buldukları ortamda en çabuk tepki verenler özel yetenekli bireylerdir.
- Estetik olguları çok gelişmiştir (Erdem 2015; Şenol 2011).

Bu kapsamda, ülkenin geleceği açısından son derece önemli bireyler olarak kabul edilen özel yetenekli çocukların, siber zorbalığa yatkın olma durumlarının incelenmesi, özel yetenekli olmayan öğrenciler ile karşılaştırılması, genel anlamda lise öğrencilerinin siber zorbalığa yatkınlıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Gelişen teknolojinin olumlu kullanılması açısından belirlenen bu yatkınlık düzeylerinin bu alanda çalışmalar yapacak kişilere katkısı olacağı düşünülmüştür.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç; özel yetenekli olduğu tespit edilmiş öğrenciler ile özel yetenekli olmayanlar arasında siber zorbalık düzeyleri ve yatkınlıkları açısından bir bağlantının varlığını incelemek ve ortaya çıkacak bulgular neticesinde siber alanda mağdur olan ya da yaşama olasılığı bulunan çocuklara sahip ailelere yol göstermektir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın hipotezleri şunlardır:

1. Öğrencilerin siber zorbalığa yatkınlık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında bir bağlantı vardır.
2. Öğrencilerin siber zorbalığa yatkınlık düzeyleri ile internete girme süresinin veliler tarafından denetlenme durumu arasında bir bağlantı vardır.
3. Siber zorbalığa yatkınlık düzeyleri ile interneti en çok kullanma amaçları arasında bir bağlantı vardır.
4. Siber zorbalığa maruz kalanlar içerisinde, bir yetişkinden destek alıp almama durumu açısından, özel yetenekli olduğu tespit edilmiş öğrenciler ile özel yetenekli olmayanlar arasında bir bağlantı vardır.

2.3. Araştırmanın Önemi

Çalışma, her geçen gün gelişen teknolojinin olumlu kullanılması, lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri hakkında farkındalık yaratması açısından son derece önemlidir.

2.4. Varsayımlar

Çalışmada ölçeğe katılan öğrencilerin verdikleri cevapların doğru olduğu varsayılmıştır.

Çalışma için belirlenen örneklem grubunun, çalışma evrenini temsil edebilecek kalite ve sayıda

olduğu varsayılmıştır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan öğrenci grubunun ölçeği içtenlikle cevaplandıkları varsayılmıştır.

2.5. Sınırlılıklar

Çalışma;

- Ankara ilinde faaliyet gösteren ortaöğretim kurumlarından Gazi Anadolu Lisesi ve Aydınlikevler Anadolu Lisesi ile Mamak Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim alan lise öğrencileri ile,
- Araştırmada kullanılan "Siber Zorbalık Ölçeği" ve araştırmaya katılıp, bu ölçeği uygulayan öğrencilerin cevapları ile sınırlandırılmıştır.

2.6. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak nicel araştırma teknikleri içerisinde yer alan anket tekniği belirlenmiştir.

Araştırmanın hedef kitlesi 14-18 yaş grubu arasındaki ortaöğretim öğrencileridir. Hedef kitlenin bu öğrencilerden seçilme sebebi internet ve sosyal medya kullanımının bu yaş grubunda oldukça yaygın olmasıdır.

2.7. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında eğitim alan lise öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise Ankara ilinde faaliyet gösteren Gazi Anadolu Lisesi, Aydınlikevler Anadolu Lisesi ve Mamak Bilim ve Sanat Merkezinde eğitim almakta olan, rastgele belirlenmiş ve ölçeği uygulamayı kabul eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Ölçek, maksimum sayıda öğrenciye uygulanarak bilimsel bir sonuca ulaşmak hedeflenmiştir.

2.8. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak için kullanılacak araçlar; Stewart, Drescher, Maack ve Ebesutani (2014) tarafından geliştirilen ve Küçük (2016) tarafından Türkçeye çevrilmiş Kişisel Bilgi Formu ile Siber Zorbalık Ölçeği olarak belirlenmiştir.

2.8.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma için kullanılması planlanan kişisel bilgi formu için, ölçeğe katılacak öğrencilerin sosyo-demografik hallerini tespit etmek amacıyla Stewart ve arkadaşlarınınca (2014) geliştirilmiş form kullanılmıştır.

Formun içeriğinde; katılımcı öğrencilerin

yaşları, sınıfları, cinsiyetleri, kardeş sayıları, ebeveynlerinin eğitim durumları, aylık kazançları, birlikte olma halleri ile cep telefonu, tablet ve bilgisayara sahiplik halleri ve bu sahipliğin süresi, kendilerinin kullandığı bir internetlerinin olup olmama durumu, internetleri var ise bunu daha çok hangi amaca yönelik kullandıkları, internette buldukları müddet, internet kullanımı için daha çok kullandıkları aracın hangisi olduğu, sosyal ağlara olan ilgi düzeyleri, gün boyunca başkaları ile mesajlaşmak için hangi sosyal ağı daha yoğun kullandıklarına ilişkin soruları kapsamaktadır.

Aşağıda, anketi dolduran öğrencilerin kişisel bilgi formlarına göre düzenlenen çizelgeler paylaşılmıştır.

Çizelge 1. Ankete katılan öğrencilerin sınıf düzeylerinin dağılımını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	9	89	44,5	44,9
	10	69	34,5	79,8
	11	40	20,0	100,0
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Ankete katılan öğrencilerin %44,9'unu 9.sınıflar (89 öğrenci), %34,8'ini 10. Sınıflar (69 öğrenci) ve %20,2'sini 11. Sınıflar (40 öğrenci) oluşturmaktadır.

Çizelge 2. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Erkek	105	52,5	53,0
	Kadın	93	46,5	47,0
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 2 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin %47'sini (93 öğrenci) kız öğrenciler, %53'ünü (105 öğrenci) ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Ankete katılan öğrencilerin devam ettikleri eğitim kurumlarına göre dağılımını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	BİLSEM	66	33,0	33,3
	Normal lise	132	66,0	66,7
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 3'te de görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin %66,7'sini (132 öğrenci) ortaöğretim kurumuna devam eden öğrenciler oluştururken, %33,3'ünü (66 öğrenci) Bilim ve Sanat Merkezi öğrencileri oluşturmaktadır.

Çizelge 4. Ankete katılan öğrencilerin ebeveyn eğitim durumunu gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Anne Eğitim Durumu				
Değer	Okur-yazar değil	0	0	0
	İlkokul	15	7,5	7,6
	Ortaokul	18	9,0	9,1
	Lise	59	29,5	29,8
	Üniversite	93	46,5	47,0
	Y.Lisans - Doktora	13	6,5	6,6
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		
Baba Eğitim Durumu				
Değer	Okur-yazar değil	1	,5	,5
	İlkokul	3	1,5	1,5
	Ortaokul	6	3,0	3,0
	Lise	47	23,5	23,7
	Üniversite	102	51,0	51,5
	Y.Lisans - Doktora	39	19,5	19,7
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 4'e bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin annelerinin (%47-93 kişi) ve babalarının (%51,5-102 kişi) eğitim durumu olarak çok üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Çizelge 5. Ankete katılan öğrencilerin kişisel internet erişim durumlarını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	,00	1	,5	,5
	Var	170	85,0	85,9
	Yok	27	13,5	13,6
Toplam	198	99,0	100,0	
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 5'teki bulgulara göre ankete katılan öğrencilerin %85,9'unun (170 öğrenci) kişisel internet erişiminin olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. Ankete katılan öğrencilerden kişisel internet erişimi olanların ebeveyn denetimine tabi olma durumlarını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Var	66	33,0	38,6
	Yok	105	52,5	61,4
	Toplam	171	85,5	100,0
Kayıp Değer	29	14,5		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 6 incelendiğinde, kişisel internet erişimi olan öğrencilerin %38,6'sı ebeveyn denetimine tabi iken geriye kalan %61,4'ünün bu denetime tabi olmadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 7. Ankete katılan öğrencilerin interneti en çok hangi amaçla kullandıklarını gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Ders/ödev	37	18,5	18,7
	Eğlence	108	54,0	54,5
	Sosyal ağ	43	21,5	21,7
	Alışveriş	6	3,0	3,0
	Mail	1	,5	,5
	Haber edinme	2	1,0	1,0
	Diğer	1	,5	,5
	Toplam	198	99,0	100,0
Kayıp Değer	2	1,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 7'deki bulgulara göre, ankete katılan lise öğrencilerinin %54,5'i (108 öğrenci) interneti en çok eğlence (dizi/film izlemek, oyun oynamak, müzik dinlemek) amaçlı kullanmaktadır. Bu öğrencileri %21,7'lik (43 öğrenci) oranı ile sosyal medya kullanımını takip etmektedir.

Çizelge 8. Ankete katılan öğrencilerin iletişim kurma araç tercihlerini gösterir tablo

	Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Sosyal Medya	53	26,5	27,0
	Whatsapp	126	63,0	64,3
	E-mail	11	5,5	5,6
	SMS	6	3,0	3,1
	Toplam	196	98,0	100,0
Kayıp Değer	4	2,0		
Toplam	200	100,0		

Çizelge 8 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin iletişim kurma konusunda ilk tercihinin

%64,3 (126 öğrenci) ile Whatsapp programı olduğu görülmektedir. Bu programdan sonra en fazla tercih %27 (53 öğrenci) ile sosyal medya (facebook, instagram) olduğu anlaşılmaktadır.

2.8.2. Siber Zorbalık Ölçeği

Bu ölçek, adına üzerinde, siber zorbalık davranışlarını ölçebilmek amacıyla Regan W. Stewart, Christopher F. Drescher, Danielle J. Maack, Chad Ebesutani, ve John Young (2014) tarafından geliştirilmiştir.

Ölçekte yer alan toplam on altı sorudan iki tanesi çoktan seçmeli soru iken diğer on dört soru likert tipinde hazırlanmıştır.

Bu bağlamda en başta yer alan iki soru, sanal ortam içerisinde öğrencinin, hedeflediği herhangi bir kişiyi elektronik posta, mesaj, video gibi teknolojik materyaller kullanarak zorda bırakıp bırakmadığı ile ilgilidir. Sonrasında gelen on dört soru ise öğrencinin siber ortamda zorbalık ile karşılaşma hallerini ölçmektedir. Katılımcı öğrenciler beşli likert şeklinde hazırlanan sorular için "Hiç", "Neredeyse hiç", "Bazen", "Hemen hemen her zaman" ve "Her zaman" seçeneklerini kullanarak yanıt vermektedir.

Sorulan sorular içerik olarak; başka birisinin siber ortamda kendisini görsel, işitsel veya yazılı olarak tedirgin edip etmemesi, kendisine ait özel bilgilerin bilgisi ve izni olmadan başkalarının siber ortamda paylaşılması, soyutlanması, alay edilmesi, gözdağı verilmesi gibi durumlar ile karşı karşıya gelip gelmediğine yönelik hazırlanmıştır.

Ölçeği hazırlayan araştırmacılar tarafından aynı zamanda ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiş, bunun neticesinde ölçekte bulunan baştaki iki soru diğerlerinden ayrı tutulmuştur. Buna göre de ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik düzeyleri, araştırmacılar tarafından yüksek olarak tespit edilmiştir.

2.9. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için Ankara ili İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli onayların alınması için başvurulmuştur. Bu süreçte, verilerin toplanması için belirlenen örneklem okulların idareleri ile irtibata geçilmiş ve onayların kurumlara ulaşmasından hemen sonra ivedilikle veri toplama işlemlerinin gerçekleşmesi hususunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Veri toplama esnasında "gönüllülük esası" ve "rastgele seçim" kriterlerine göre seçimler yapılmıştır. Rastgele örneklemede araştırmacının önyargılarının, evren üzerinden örneklem belirlenmesi üzerinde olabilecek olumsuz etkisi de giderilmektedir (Grix 2010).

2.10. Verilerin Analizi

Siber zorbalık ölçeğinden elde edilecek veriler SPSS v.21 (Statistical Package for Social Sciences) programı ile analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Elde edilen veriler ışığında aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Çizelge 9. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma düzeylerini gösterir tablo

		Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Maruz kalmadım	115	57,5	57,5	57,5
	Maruz kaldım	85	42,5	42,5	42,5
Toplam		200	100,0	100,0	100,0

Çizelge 9'daki bulgulara göre, ankete katılan öğrencilerin %57,5'i (115 öğrenci) siber zorbalığa maruz kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Siber zorbalığa maruz kaldığını ifade eden %42,5'lik (85 öğrenci) grubun bu zorbalığa nasıl maruz kaldığını gösterir tablo aşağıda verilmiştir.

Çizelge 10. Siber zorbalığa maruz kalanların hangi siber zorbalık ile karşılaştıklarını gösterir tablo

		Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	E-mail	1	0,5	1,17	1,17
	Kişisel video	2	1,0	2,35	2,35
	Yazılı mesaj	3	1,5	3,51	3,51
	Sosyal ağ	30	15,0	35,1	35,1
	Resimli mesaj	4	2,0	4,70	4,70
	Chat, sohbet odası	12	6,0	14,10	14,10
	Karşılıklı mesaj	9	4,5	10,53	10,53
	Oyun esnasında	20	10,0	23,50	23,50
	Şahsi blog	4	2,0	4,70	4,70
	Toplam		85	42,5	100,0
Kayıp Değer		115	57,5		
Toplam		200	100,0		

Çizelge 10 incelendiğinde, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin bu durumu en çok %35,1 (30 öğrenci) ile sosyal medyada yaşadıkları görülmektedir. Sosyal medyadan sonra, bu öğrencilerin siber zorbalığa en çok maruz kaldığı platformların %23,5 (20 öğrenci) ile oyunlar olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 11. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalık yapma düzeylerini gösterir tablo

		Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	Yapıyorum	56	28,0	100,0	100,0
Kayıp Değer		144	72,0		
Toplam		200	100,0		

Çizelge 11'de gösterildiği gibi, ankete katılan öğrencilerin %28,0'ı (56 öğrenci) siber zorbalık yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Çizelge 12. Siber zorbalık yapanların bunu yaparken hangi araçları kullandığını gösterir tablo

		Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Değer	E-mail	1	0,5	1,78	1,78
	Kişisel video	1	0,5	1,78	1,78
	Yazılı mesaj	6	3,0	10,71	10,71
	Sosyal ağ	14	7,0	24,92	24,92
	Resimli mesaj	2	1,0	3,56	3,56
	Chat, sohbet odası	5	2,5	8,90	8,90
	Karşılıklı mesaj	3	1,5	5,34	5,34
	Oyun esnasında	22	11,0	39,16	39,16
	Şahsi blog	2	1,0	3,56	3,56
	Toplam		56	28,0	100,0
Kayıp Değer		144	72,0		
Toplam		200	100,0		

Çizelge 12'deki bulgulara göre, ankete katılan öğrencilerden siber zorbalık yapanların, bu zorbalıkları en çok %39,16 ile (22 öğrenci) oyunlarda yaptıkları görülmektedir. Bunu, %24,92 ile (14 öğrenci) sosyal ağ platformları izlemektedir.

Çizelge 13. Ankete katılan öğrencilerin çevrimiçi kavgalara katılma durumunu gösterir tablo

		Frekans (f)	Oran (%)	Geçerli Oran (%)	Kümülatif Oran (%)	
Değer	Hiç	76	38,0	38,4	38,4	
	Neredeyse hiç	41	20,5	20,7	59,1	
	Bazen	48	24,0	24,2	83,3	
	Hemen hemen her zaman	18	9,0	9,1	92,4	
	Her zaman	15	7,5	7,6	100,0	
	Toplam		198	99,0	100,0	
	Kayıp Değer		2	1,0		
Toplam		200	100,0			

Çizelge 13'e göre, ankete katılan öğrencilerin %38,4'ü (76 öğrenci) online (çevrim içi) kavgalara "hiç katılmadıklarını" ifade ederken, %24,2'si (48 öğrenci) "bazen" katıldıklarını belirtmiştir.

Çizelge 14. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma düzeyleri ile cinsiyetleri arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

	Cinsiyet	Durumlar					
		Değer		Kayıp		Toplam	
		N	Oran (%)	N	Oran (%)	N	Oran (%)
Siber zorbalığa maruz kalma	Erkek	41	39,0	64	61,0	105	100,0
	Kadın	70	75,3	23	24,7	93	100,0

Çizelge 14 incelendiğinde, ankete katılan kız öğrencilerin %75,3'ünün (70 kız öğrenci) ve erkek öğrencilerin %39'unun (41 erkek öğrenci) "Siber zorbalığa maruz kalmadım" dediği görülmüştür. Bu durumda, erkek öğrencilerin %61'i (64 erkek öğrenci) siber zorbalığa maruz kalmıştır.

Çizelge 15. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları ile cinsiyetleri arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

	Cinsiyet	Durumlar					
		Değer		Kayıp		Toplam	
		N	Oran (%)	N	Oran (%)	N	Oran (%)
Siber zorbalık yapma durumu	Erkek	72	68,6%	33	31,4%	105	100,0%
	Kadın	70	75,3%	23	24,7%	93	100,0%

Çizelge 15'te belirtilen bulgulara göre, ankete katılan kız öğrencilerin %75,3'ünün (70 kız öğrenci) ve erkek öğrencilerin %68,6'sının (72 erkek öğrenci) "siber zorbalık yapmıyorum" dedikleri görülmektedir. Bu durumda, ankete katılan kız öğrencilerin %24,7'si ile erkek öğrencilerin %31,4'ünün siber zorbalık yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada, Şekil 16'da "siber zorba olma" ya da "siber zorbalık ile karşılaşma" durumlarıyla cinsiyet arasındaki dağılımın normal olmadığı tespit edilmiştir ($P < 0.05$). Bu tespitten hareketle, normal dağılımda uygulanması düşünülen korelasyon testi yapılmamış, yerine non parametric Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Şekil 17'de paylaşılmıştır. Ayrıca, bu noktadan sonraki tüm analiz sonuçlarında normallik tespit edilemediği için sadece non parametric Mann Whitney U testi sonuçları tablolar halinde paylaşılmıştır.

Çizelge 16. Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları ile cinsiyet arasındaki dağılımın normallik tablosu

	Normallik Testleri					
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	Sig.	İstatistik	df	Sig.
Cinsiyet	,344	142	,000	,636	142	,000
Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları	,526	142	,000	,058	142	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Çizelge 17. Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

Test İstatistikleri ^a	
Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları	
Mann-Whitney U	379,500
Wilcoxon W	974,500
Z	-,822
Asymp. Sig. (2-tailed)	,411

a. Grup Değişkeni: Cinsiyet

Çizelge 17 incelendiğinde, elde edilen değer 0.05'ten büyük olması sebebiyle farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Özetle, ankete katılan öğrencilerin potansiyel "siber zorba" olma durumlarıyla siber zorbalık ile karşılaşmış olma durumlarının cinsiyet değişkeni ile arasında anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir.

Çizelge 18. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları ile internete girme süresinin veliler tarafından denetlenme durumu arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

Test İstatistikleri ^a	
Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları	
Mann-Whitney U	201,500
Wilcoxon W	729,500
Z	-,637
Asymp. Sig. (2-tailed)	,524

a. Grup Değişkeni: Ebeveyn Denetimi

Çizelge 18 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin potansiyel "siber zorba" olma durumlarıyla siber zorbalık ile karşılaşma durumlarının, "internetten girme süresinin veliler tarafından denetlenme" değişkeni ile arasında, elde edilen değer 0,05'ten büyük çıkması sebebiyle, anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Çizelge 19. Ankete katılan öğrencilerin siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları ile interneti en çok kullanma amaçları arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

Test İstatistikleri ^a	
Siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma durumları	
Mann-Whitney U	168,000
Wilcoxon W	574,000
Z	,000
Asymp. Sig. (2-tailed)	1,000
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	1,000 ^b

a. Grup Değişkeni: Ebeveyn Denetimi
b. Eşitlikler için düzeltme yapılmadı

Çizelge 19'daki bulgulara göre, ankete katılan öğrencilerin siber zorbalık yapma veya siber

zorbalığa maruz kalma durumları ile interneti en çok kullanma amaçları arasında, elde edilen değer 0,05'ten büyük çıkması sebebiyle, anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Çizelge 20. Ankete katılan öğrencilerden siber zorbalığa maruz kalanların içerisinde bir yetişkinden yardım isteyip istememe durumu açısından özel yetenekli öğrenciler ile özel yetenekli olmayan öğrenciler arasındaki ilişkiyi gösterir tablo

Test İstatistikleri ^a	
Yetişkinden yardım istemek	
Mann-Whitney U	4278,500
Wilcoxon W	6489,500
Z	-,274
Asymp. Sig. (2-tailed)	,784

a. Grup Değişkeni: Ebeveyn Denetimi

Çizelge 20'ye bakıldığında, ankete katılan öğrencilerden siber zorbalığa maruz kalanların içerisinde bir yetişkinden yardım isteyip istememe durumu açısından özel yetenekli öğrenciler ile özel yetenekli olmayan öğrenciler arasında, elde edilen değer 0,05'ten büyük çıkması sebebiyle, anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada ortaya çıkan bulgulara bağlı şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Ankete katılan öğrencilerin %42,5'i (85 öğrenci) siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Topçu ve Baker (2016), Ege Eğitim Dergisi'nde yayınladıkları "Zorbalığa Uğrayan Ergenlerin Yardım Alma Davranışı ve Yardım Kaynakları" isimli makalelerinde, 1369 öğrenci ile çalışmışlar ve elde ettikleri bulgulara göre çalışmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %25'inin siber mağdur olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında, ülkemizde konuyla ilgili yapılan araştırma sonuçları siber zorbalığın ilköğretim çağındaki öğrenci grupları arasında bile görüldüğünü belirlemiştir (Dilmaç ve Aydoğan 2010; Ayas ve Horzum 2012). Ayas ve Horzum (2012) çalışmalarında 413 ilköğretim öğrencisi ile siber zorbalık konusunda çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, çalıştıkları öğrencilerde siber zorbalıkla karşı karşıya kalma oranı %18,6 olarak belirlenmiştir. Benzer bir şekilde, Peker (2015) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, ortaokul öğrencilerinden siber mağdur olanların oranı %65 olarak tespit edilmiştir.

Oranlar dikkate alındığında, her yaş grubunda çok ciddi bir oranda siber mağduriyet olduğu görülmektedir. Çalışmanın sonuçları, literatürde elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

2. Ankete katılan öğrencilerin %28,0'ı (56 öğrenci) siber zorbalık yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Yukarıda belirtilen araştırmalardan hareketle, Ayas ve Horzum (2012) çalışmalarında 413 ilköğretim öğrencisi içerisinde siber zorbalık yapanların oranı %11,6 olarak belirlemiştir. Peker (2015) ise çalışmasına katılan öğrencilerin %46'sının siber zorbalık davranışı gösterdiğini tespit etmiştir. Bu araştırmaların sonuçlarıyla hazırlanan bu araştırmada ulaşılan sonuçlar paralellik göstermiş ve oransal bazda yüksek bir siber zorbalık uygulayan öğrenci kitlesi tespit edilmiştir.

Gerek siber zorbalığa maruz kalma gerekse siber zorbalık yapma oranlarının rakamsal değerleri son derece dikkat çekicidir. Bu noktada, gerek ebeveynler gerek öğretmenlerin siber zorbalık farkındalık derecelerinin düşük olduğu sonucu çıkarılabilir.

3. Çalışmanın ilk alt amacına bağlı olarak; ankete katılan öğrencilerin siber zorba olma ya da siber zorbalıkla karşılaşma halleriyle cinsiyetleri arasında anlamlı bir bağlantı bulunamamıştır.

Alanyazın araştırıldığında, bu alandaki çalışmaların büyük bir kısmında erkeklerin siber zorbalık yapma düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu, bununla aynı düzeyde, siber zorbalıkla karşılaşma düzeylerinin de daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bununla ilgili örnek araştırmalardan birisi Tanrıku ve Campbell tarafından 2015 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma ortaokulda ve lisede eğitim gören 500 öğrenci ile yapılmış ve erkek öğrencilerin siber zorbalığının kız öğrencilerden fazla olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Calvete vd. (2010) ise 1431 öğrenci ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında erkeklerin kadınlara göre siber zorbalığa daha yatkın olduğunu bulmuşlardır. Çalışmada elde edilen sonuçlar bu iki araştırmadaki sonuçlar ile farklılık göstermektedir. Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarına karşın, cinsiyetin ile siber zorbalığa yatkınlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşan araştırmalar da bulunmaktadır (Antoniadou, Kokkinos ve Markos 2016; Balakrishnan 2015; Çivilidağ ve Cooper 2013; Makri-Botsari ve Karagianni 2014). Çalışma, bu araştırma sonuçları ile benzerlik göstermiştir.

4. Çalışmada ölçüğü dolduran katılımcıların siber zorba olma durumları ya da siber zorbalık ile karşı karşıya kalma halleriyle velilerce internette geçirilen zamanın denetlenmesi durumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Yapılan bazı araştırmalarda, çocukların teknoloji kullanma sıklıkları ile ebeveyn kontrolünün siber

zorbaliğı etkilediğı görülmüştür. Bu noktada çocukların, özellikle internet kullanımlarında, ebeveynlerinin sıkı kontrolleri altında olmalarının siber zorba olmalarını engellediğı, özetele aralarında anlamlı bir bağlantı olmadığı ortaya çıkmıştır (Aoyama, Utsumi ve Hasegawa 2012; Palermi vd. 2017; Tabak ve Köymen 2014). Elde edilen bu sonuçlar, çalışmadaki sonuç ile farklılık göstermektedir.

5. Çalışmanın ölçeğine cevap veren katılımcıların siber zorba olma ya da siber zorbalık ile karşı karşıya kalma halleriyle interneti kullanım amaçları arasında gözle görülür bir fark tespit edilmemiştir.

Literatür incelendiğinde, internet kullanım süresinin veya internette vakit geçirme platformlarının bir değişken olarak incelendiğı sayısız araştırma vardır. Park, Na ve Kim (2014) 12-15 yaş arasındaki 1200 öğrenci ile gerçekleştirdiğı çalışmalarında, internette yoğun zaman geçiren öğrencilerin siber zorbalığa yatkınlıklarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Lee ve Shin (2017) ise yaklaşık 4000 öğrenciden elde ettiği verilerin analiz sonuçlarında, iletişim ve sosyal medya araçlarını çok yoğun kullanma ile siber zorbalığa yatkınlıkları arasında tespit edilen bir bağlantı yoktur. Bu araştırmaların sonuçları ile benzer sonuçlara ulaşan literatürde birçok araştırmaya rastlamak mümkündür (Arıcak ve Özbay 2016; Balakrishnan 2015; You ve Lim 2016). Belirtilen bu çalışmaların sonuçlarıyla hazırlanan çalışmanın sonuçları arasında herhangi bir paralellik bulunmamaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin oransal açıdan interneti en çok kullanma amacının eğlence olması, sosyal medya ve iletişim kanallarının bunun gerisinde kalması, siber zorbalık düzeyinin internet kullanım amacına bağlı kalmamasına sebep olarak gösterilebilir.

6. Ankete katılan öğrencilerden, siber zorbalığa maruz kalanların içerisinde bir yetişkinden yardım isteyip istememe durumu açısından, özel yetenekli olarak tanılanan öğrencilerle özel yetenekli olmayanların bakımından bir fark tespit edilmemiştir.

Topçu ve Baker (2016), Ege Eğitim Dergisi'nde yayınladıkları "Zorbaliğa Uğrayan Ergenlerin Yardım Alma Davranışı ve Yardım Kaynakları" isimli makalelerinde, 703 kız öğrenci ve 666 erkek öğrenci ile çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlar arasında, "gerek geleneksel zorbalığa gerekse siber zorbalığa maruz kalanların bu konuyla ilgili yardım istedikleri ilk kişilerin en yakınlarındaki arkadaşları olduğu" sonucu da bulunmaktadır. Ayrıca, Li (2010) ve Ojanen'nin (2012) çalışmalarında elde ettikleri sonuçlara göre, yaşanan bir mağduriyet sonrası içinde bulunulan durumu bir yetişkine veya ebeveyne söyleyip yardım istemenin olası negatif durumlarını dikkate alan mağdurlar,

yardım için yetişkin veya ebeveyn harici bir kişiye gidiyor olabilir. Bu noktada, yetişkinlerin teknoloji kullanma noktasında yaşadıkları zorluklar ve her geçen gün hızla gelişen teknolojiyi takip edememe durumları, mağdurların destek amaçlı yardım için önceliğı arkadaşlarına çevirmesine sebep oluyor olabilir. Buradan hareketle gerek özel yetenekli gerekse özel yetenekli olmayan öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma durumlarında yardım isteme davranışlarının benzerlik gösterdiği düşünülebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Ülkemizde ortaöğretime devam eden lise gençliğinin siber zorbalık ile karşı karşıya kalma ve siber zorba olma seviyelerinin, okul türü fark etmeksizin, gün geçtikçe arttığı görülmektedir.

Alanda yapılan incelemeler siber zorbalığın, bireye psikolojik ve sosyal yönden olumsuz yönde etkilerinin olacağını tespit etmiştir. Siber zorbalığa maruz kalan veya siber zorbalık yapan öğrencilere bakıldığında, genellikle akademik yönden başarısız, depresyona eğilimi olan, öfkeli, üzüntülü, kinci, karşısındaki ile iletişim kurmakta zorluklar yaşayan, gelecekte siber zorbalık yapma olasılığı olan kişiler ile karşılaşmıştır (Peker ve İskender 2015; Kestel ve Akbıyık 2016; Arıcak 2009; Erdur-Baker ve Tanrıku 2010). Bunlar, siber zorbalığın etkilerini anlatmak açısından son derece dikkat çekicidir.

Ayrıca, ülkemizde alana yönelik yapılan araştırmalarda ifade edilen öneriler ve önlemlerin maalesef halen yeterli düzeyde uygulanmadığını göstermektedir. Bu noktada, önceki birçok çalışmada da ifade edildiğı üzere, eğitim kurumlarında değerler eğitiminin aktif bir şekilde verilmesi (Peker ve İskender 2015), siber zorbalık farkındalık eğitimlerinin hem öğretmenlere hem anne-babalara hem de öğrencilere sağlanmasının önemli faydaları olacağı açıktır (Şahin, Sarı, Özer ve Er 2010). Okullardaki PDR servisleri ve bilişim öğretmenlerince düzenlenecek "bilinçli internet kullanımı" seminerlerinin de gerek anne-babalara gerekse öğrencilere önemli katkıları olacağı düşünülmüştür. Bunlara ek olarak, Akbaba (2012)'nin çalışmasında da ifade ettiği üzere, aile bireylerinin çocuklarına küçüklükten itibaren "öz saygı" gibi değerleri kazandırmak konusunda teşvik edici davranışları göstermelerinin ve çocuklarda bunun istedik davranışlara dönüşmesinin konu üzerinde büyük etkisi olabilir.

2. Çalışmada, siber zorbalığın "maruz kalma" veya "uygulama" noktasında cinsiyete göre bir farklılık göstermediğı sonucuna ulaşılmıştır.

Bazı araştırmalarda erkeklerin siber zorbalık yapma düzeylerinin yüksek çıktığı görülse de, gün

geçtikçe gençleri olumsuz yönde etkileyen siber zorbalığa karşı cinsiyet gözetilmeksizin önlemler alınması gerektiği açıktır. Bu kapsamda, okullarda “empati temelli çalışmalar” düzenlenebilir. Kendisini karşısındaki bireyin yerine koyan zorbanın, zorbalık düzeyinin azalacağı beklenmektedir. Bu noktada, eğitim kurumlarında öğrencilere, küçük yaşlardan itibaren, empati becerilerini geliştirici etkinlikler uygulamak, duygusal zekâlarını (EQ) geliştirici aktiviteler düzenlemek de zorbalık düzeyini azaltma noktasında kullanılabilir yöntemler arasında gösterilebilir.

3. Çalışmada, veli kontrolü ile internet kullanan öğrenciler üzerinde siber zorbalığın etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Buna karşın, hayatlarında akademik, duygusal veya maddi yönlerden, karşılaştıkları kötü durumlar ile mücadele etmekte zorlanan ergenlerin genellikle başkalarını suçlama, kendi kendilerini suçlama gibi duygularını kontrol etme stratejilerini kullandıkları görülebilir (Garnefski ve diğ. 2001; Eisenberg vd. 1998). Anne veya babaların tamamen kontrol odaklı hareket edip, karşılaşılan olumsuzluklar ile ilgili çocuklarına yeterince kendilerini ifade etme imkânı tanımamaları, onlardan sevgilerini, desteklerini esirgemeleri çocuk/ergenleri akranlarına daha da yaklaştıracaktır. Özellikle ergenlik döneminde birine bağlanma, birine ait olma, takdir edilme, beğenilme gibi gereksinimlerin karşılanabilmesi için ergen arkadaş grubuna ihtiyaç duyulmaktadır. Negatif duygular ile baş edebilme stratejilerini kullanan ergenler için bu durum, akranlarından gelebilecek negatif tepkilere maruz kalma ihtimalini de yükseltmektedir (Macklem 2008). Buradan hareketle, velilerin çocuklarının internet kullanımını denetim altında tutarken bu denetimin düzeyini iyi ayarlamaları, sevgilerini çocuklarından esirgememelerini, çocukların da aile içinde bir birey olduğunu kabul edip onlara da kendilerini ifade edebilecek imkânları sunmaları, zorbalık konusunda olumlu etkiler yaratabilir.

4. Çalışma sonuçlarından bir diğeri ise ölçeği cevaplayan öğrencilerin interneti en çok kullanma amaçlarıyla siber zorbalığa yatkınlık seviyeleri arasında herhangi bir bağlantı olmamasıdır.

Gelişen teknoloji çağı ile birlikte artık her birey

internet üzerinden istediği bilgilere ulaşabilmekte, istediği film/diziyi seyredip istediği müziği dinleyebilmekte, istediği kişilerle konuşup, oyunlar oynayabilmektedir. Bu bağlamda, günümüz jenerasyonunu internetten ayrı düşünmek neredeyse imkânsızdır. Eğitim kurumlarında geçirilen süreler dışında, zamanlarının büyük bir çoğunluğunu cep telefonları ile geçiren çocuklar için internet, hayatlarında çok önemli bir yer tutmaktadır. Buradan hareketle, araştırmaya katılan öğrencilerin internette en çok zaman geçirdikleri platformun “eğlence” olması, zorbalığa etki düzeyini etkileyen hususlardan birisi olabilir. Siber zorbalığa maruz kalan veya uygulayan bireylerin, bu durum ile en çok çevrimiçi oyunlarda karşılaştıkları düşünüldüğünde, özellikle şiddet içerikli oyunların, dizilerin ve filmlerin çocuklar üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin sosyalleşmeleri için sanal ortamlardan çok çeşitli sportif veya sosyal aktiviteler düzenlenmesi, şiddetten ve zorbalıktan uzaklaşmalarına katkı sağlayabilir. Doğa kampları, sportif etkinlikler (yüzme, basketbol, vb.) sayesinde yüz yüze vakit geçirip empati kurabilen, kendisini ifade edebilen çocukların şiddet ve zorbalık düzeylerinin azalması beklenebilir.

5. Çalışma bulgularından çıkartılacak bir başka sonuç ise; ankete katılan öğrencilerden, siber zorbalığa maruz kalanların içerisinde bir yetişkinden yardım isteyip istememe durumu açısından, özel yetenekli öğrenciler ile özel yetenekli olmayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olmamasıdır.

Bu noktada, özel yetenekli çocukların gelişmiş zekâ ve yetenekleri ile karşılaştıkları siber mağduriyete karşı baş edebileceği düşünülebilir. Konuya yönelik herhangi bir literatür çalışmasına rastlanmazken, özel yetenekli çocukların özellikleri arasında yer alan “duygusallık düzeylerinin yüksek olması” sebebiyle siber mağduriyet ile tek başlarına baş edebilme düzeylerinin yüksek olmayacağı beklentisi daha fazladır. Dolayısıyla, gerek özel yetenekli gerekse özel yetenekli olmayan çocuklara karşılaşılabilecek siber mağduriyet durumunda mutlaka yardım edilmesi ve bu sürecin mağdurlardaki etkisini en aza indirebilmek için desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaba, S. (2012). Psikolojik sağlığı koruyucu rehberlik: Akademi Yayıncılık. Ankara-Türkiye.

Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., Markos, A. (2016). “Possible common correlates between bullying and cyber-bullying among adolescents”. *Psicología Educativa*, 22(1): 27-38.

Aoyama, I., Utsumi, S., Hasegawa, M. (2012). “Cyberbullying in Japan. Cyberbullying in the global playground”. *Research from International Perspectives*, 183-201.

- Arıca, O.T. (2009). "Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students". *Eurasian Journal of Educational Research*, 34: 167-184.
- Arıca, O.T. (2011). "Siber zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike". *Kariyer Penceresi*, 2(6): 10-12.
- Arıca, O.T., Kınay, H., Tanrıkulu, T. (2012). "Siber zorbalık ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2012-1), 101-114.
- Arıca, O. T., Özbay, A. (2016). "Investigation of the relationship between cyberbullying, cybervictimization, alexithymia and anger expression styles among adolescents". *Computers in Human Behavior*, 55: 278-285.
- Ataman, A. B. (2008). "Üstün yetenekli çocuklarda aile ortamının bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi: İstanbul Bilsen örneği." *Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı, İstanbul, Türkiye.*
- Ayas, T., Horzum, M. B. (2012). "İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu". *İlköğretim Online*, 11(2): 369-380.
- Bal Krishnan, V. (2015). "Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency". *Computers in Human Behavior*, 46: 149-157.
- Baştürk Akca, E., Sayımer, I., Balaban Salı, J., Başak, B. E. (2014). "Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalarındaki yeri". *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR)*, 2, (Ağustos Özel Sayısı): 17-30.
- Belsey, B. (2008). "Cyberbullying: A real and growing threat". *ATA Magazine*, 88(1): 14-21.
- Bildiren, A. (2011). *Üstün yetenekli çocuklar, aileler ve öğretmenler için bir kılavuz: Doğan Kitabevi. İstanbul-Türkiye.*
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., Padilla, P. (2010). "Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile", *Computers in Human Behavior*, 26(5): 1128-1135.
- Cunningham, N. J. (2007). "Level of bonding to school and perception of the school environment by bullies, victims, and bully victims". *J Early Adolesc.*, 27(4): 457-78.
- Çivilidağ, A., Cooper, H. T. (2013). "Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği". *International Journal of Social Science*, 6(1): 497-511.
- Davaslıgil, Ü. (1990). "Üstün çocuklar". Yer aldığı eser R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili (Ed.). *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı*. (s. 211-218): Çocuk Vakfı Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Dilmaç, B., Aydoğan, D. (2010). "Values as a predictor of cyber-bullying among secondary school students". *International Journal of Social Sciences*, 5(3): 185-188.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T. L. (1998). "Psarental socialization of emotion". *Psychological Inquiry*, 9(4): 241-273.
- Erdem, S. (2015). "Üstün yetenekli çocukların eğitim süreçlerinde kültürel ve sosyal sermaye: Ankara Bilsen örneği". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye.*
- Erdur-Baker, Ö. (2010). "Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools". *New Media and Society*, 12: 109-125.
- Erdur-Baker, Ö., Kavşut, F.(2007). "Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık". *Eurasian Journal of Educational Research*, 27: 31-42
- Erdur-Baker, Ö., Tanrıkulu, İ. (2010). "Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children". *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2: 2771-2776. doi:10.1016/j.sbspro.2010.03.413.
- Eroğlu, Y., Peker, A. (2011). "Aileden ve arkadaştan algılanan sosyal destek ve siber mağduriyet: Yapısal eşitlik modeliyle bir inceleme". *Akademik Bakış Dergisi*, 27: 1-20.
- Garnefski, N., Kraaij, V., Spinhoven, P. (2001). "Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems". *Personality and Individual Differences*, 30: 1311-1327.
- Grix, J. (2010). "The Foundations Of Research". *Palgrave Macmillan. London-UK.*
- Hinduja, S., Patchin, J. W. (2006). *Cyberbullying emotional and psychological consequences*. Erişim adresi: http://www.cyberbullying.us/cyberbullying_emotional_consequences.pdf. Son Erişim Tarihi: 3 Mart 2020.
- Jose, R. S., Camarero, C. (2011). "Social and attitudinal determinants of viral marketing Dynamics". *Computers in Human Behavior*, 27(6): 2292-2300.

- Juvonen, J., Gross, E. F., (2008). "Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace". *Journal of School Health*, 78: 496–505.
- Kestel, M., Akbıyık, C. (2016). "Siber zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3): 844-859.
- Küçük, S. (2016). "Siber zorbalık ölçeği Türkçe uyarlaması", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü. İstanbul-Türkiye.
- Lee, C., Shin, N. (2017). "Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents". *Computers in Human Behavior*, 68: 352-358.
- Li, Q. (2007). "Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation". *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4): 435–454.
- Li, Q. (2010). "Cyberbullying in high schools: A study of students' behaviors and beliefs about this new phenomenon". *Journal of Aggression, Maltreatment, & Trauma*, 19: 372-392. doi: 10.1080/10926771003788979.
- Macklem, G. L. (2008). *Practioner's guide to emotion regulation in school-aged children: Springer Science*. Manchester-United Kingdom.
- Makri-Botsari, E., Karagianni, G. (2014). "Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116: 3241-3253.
- MEB (2015). *Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*.
- Ojanen, T. (2012). "Cyber bullying: Promoting healthy schools". *Annual Meeting of the Hillsborough Public Schools Current Issues for Student Services* adlı toplantıda sunulmuş sözel bildiri, Florida, FL, The United States.
- Olweus, D. (1999). "Sweden". P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano ve P. Slee (Ed.). *The nature of school bullying: a cross national perspective: Routledge*. Londra ve New York.
- Özbay, Y. (2013). *Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adına Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri*. Ankara-Türkiye.
- Özkan, N. (2009). "Üstün zekâlı-üstün yetenekli çocukların eğitiminde okulun, öğretmenin ve ailenin yeri". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye.
- Palermi, A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G., Costabile, A. (2017). "Cyberbullying and self-esteem: An Italian study". *Computers in Human Behavior*, 69: 136-141.
- Park, S., Na, E. Y., Kim, E. M. (2014). "The relationship between online activities, netiquette and cyberbullying", *Children and Youth Services Review*, 42: 74-81.
- Peker, A. (2015). "Analyzing the risk factors predicting the cyberbullying status of secondary school students". *Eğitim ve Bilim*, 40(181): 57-75.
- Peker, A., İskender, M. (2015). "İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerindeki etkisi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1): 11-22.
- Price, M., Dalglish, J. (2010). "Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people". *Youth Studies Australia*, 29: 51-59.
- Serin, H. (2012). "Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri". *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-Türkiye.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home: Routledge*. New York-USA.
- Stewart, R.W., Drescher, F.C., Maack, D.J., Ebesutani, C., Young, J. (2014). "The development and psychometric investigation of the cyberbullying scale". *Journal of Interpersonal Violence*, 29(12): 2218-2238.
- Stys, Y. (2004). "Beyond the schoolyard: Examining electronic bullying among canadian youth". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Carleton University, Ottawa, Ontario- Kanada.
- Şahin, M., Sarı, S.V., Özer, Ö., Er, S.H. (2010). "Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarında bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 257-270.
- Şenol, C. (2011). *Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri (BİLSEM Örneği)*. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Elazığ-Türkiye.
- Tabak, F. S., Köymen, Ü. (2014). "Student experiences with cyberbullying in northern Cyprus". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116: 5200-5209.

Tanrıkulu, I., Campbell, M. (2015). "Correlates of traditional bullying and cyberbullying perpetration among Australian students". *Children and Youth Services Review*, 55: 138-146.

Topçu, Ç., Baker, Ö. E. (2016). "Zorbaliğa uğrayan ergenlerin yardım alma davranışı ve yardım kaynakları". *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1): 127-145.

Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. (2004). "Online agressor/targets, aggressors, and targetst: A comparison of associated youth characteristics". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45: 1308- 1316.

You, S., Lim, S. A. (2016). "Longitudinal predictors of cyberbullying perpetration: Evidence from Korean middle school students". *Personality and Individual Differences*, 89: 172-176.